

## Píše Zuzana Jürgens

(E\*forum, 13. 06. 2016)

V loňském roce vyšla v malém mnichovském nakladatelství Rogeon Verlag disertace germanistky **Kateřiny Kovačkové** *Figuren der Anderen in der deutschböhmisches Exilliteratur* (Postavy jiných v německé exilové literatuře z Čech). Autorka ji v roce 2013 obhájila na mnichovské univerzitě a své teze se pokouší, jak píše, „vypracovat na příkladu tří německých spisovatelů z Čech, kteří se liší jak s ohledem na svůj výběr témat a styl psaní, tak i ve svých životních drahách“ (s. 18), totiž na příkladu Josefa Holuba, Gerolda Tietze a Johanne Urzidila. Vybraní autoři skutečně nemohli být rozdílnější. Johannes Urzidil, ročník 1896, patřil do okruhu pražské německé literatury, v létě roku 1939 z Čech z obavy před pronásledováním nacisty odešel a už se sem nikdy nevrátil. Beletristické práce začal publikovat vesměs až po roce 1945, jeho převážně kunsthistorické práce ale vycházely už v meziválečné době. Kovačková se soustředí na jeho prózy *Nevlastní* (*Stief und Halb*, 1954, česky 1985), *Poslední služba* (*Ein letzter Dienst*, 1956, česky 1985) a *Poslední zvonění* (*Letztes Läuten*, 1968, česky 1996). Josef Holub, narozený 1926, pochází z Nýrska, po roce 1945 byl odsunut do západního Německa. Úspěšným autorem knih pro děti se stal teprve v devadesátých letech, po vydání své první knihy, románu pro mládež *Červený Nepomuk* (*Der rote Nepomuk*, 1992, česky 1998). Gerold Tietz se narodil 1941 v Horce u Dubé a odsun prožil jako dítě. Také on začal vydávat své romány – zejména trilogii *Česká fuga* (*Böhmische Fuge*, 1997, česky 2005), *Česká glajcha* (*Böhmisches Richtfest*, 2007) a *České kotrmelce* (*Böhmische Grätschen*, 2009, česky 2012) – teprve v devadesátých letech.

Tento výběr Kovačková opakovaně obhazuje, například tím, že „všichni tři poznali stále obtížnější spoluzití českých Němců a Čechů, zažili krutost německého nacionálního socialismu, druhou světovou válku a útěk nebo vyhnání z českých zemí. Všichni tři se posléze museli postavit výzvám exilu, jakkoli v rozdílném věku a částečně v rozdílné době“ (s. 48–49). Právě tyto biografické momenty jsou jako možné pojítka vzhledem k věkovému rozdílu autorů, a tedy jejich rozdílným zkušenostem a prožitkům problematické – odsun skutečně prožil pouze Holub, zkušenost stále obtížnějšího soužití Čechů a Němců měl především Urzidil a výzvy exilu (pokud lze v případě dětí o exilu vůbec mluvit) pro ně byly podstatně rozdílné. Proto je také mj. problematické jejich společné označení jako „exilových autorů“, jež se Kovačková ve své knize pokouší etablovat. S ohledem na jejich díla naopak jako spojující prvek obстоjí autorčin argument, že všichni ve svých textech, v nichž se vracejí do Čech, často volí perspektivu dítěte a že v nich podstatnou roli hraje stýkání a potýkání Němců a Čechů v českých zemích.

Jako další společné prvky německé exilové literatury z Čech, zjištěné nad dílem vybraných spisovatelů, uvádí Kovačková přehledný počet postav, které v prózách vystupují, a také to, že se hrdinové nepřetržitě pohybují na „hranici dvou kulturních, společenských a politických systémů“ (s. 288). Osobní prožitek ztráty vlasti se v jejich textech projevuje „částečným zhroucením hodnotového systému a lidských vztahů“ (s. 289). Za rozhodující však autorka pokládá smysl pro humor a smířlivý postoj vůči „pošetilosti světa a paradoxním zákrutám novějších dějin ve středo-východo-evropském prostoru“ (s. 290) – navzdory jejich osobní zkušenosti –, který je podle ní vlastní všem zkoumaným prózám.

Kovačková svou práci rozčlenila do čtyř kapitol: v úvodu se věnuje kritériím výběru autorů, vymezení pojmu exilová literatura a otázkám, které chce ve své práci sledovat. Druhá kapitola nese název „Traumatizace útekem, vyhnáním a životem v exilu jako autobiografický pramen literatury“ – v jejím rámci se také mj. zabývá parataxi jako „paradigmatem literárního psaní“. Rozboru textů jsou věnovány třetí a čtvrtá kapitola s názvy „Postavy ‚jiných‘ jako prostředkovatelů a přemožitelů předsudků a národních stereotypů“ a „Postavy ‚jiných‘ v německé exilové literatuře z Čech v zrcadle historických a politických událostí“.

„Jiní“ z názvu knihy jsou u ní přitom takřka bez výjimky Češi, tj. jde o kategorii národnostní, a ne třeba sociální nebo genderovou. V tomto smyslu by práce Kovačkové mohla být jistým pendantem k monografii Jana Budňáka *Das Bild des Tschechen in der deutschböhmischen und deutschmährischen Literatur* (2010; *Obraz Čechů v německy psané literatuře z Čech a Moravy*), která je rovněž věnována národním stereotypům v zobrazování Čechů v německojazyčné literatuře v českých zemích, zkoumá ale předchozí období zhruba od roku 1830 do roku 1940. Pozoruhodné je, že Budňákova kniha chybí v Kovačkové soupisu sekundární literatury (stejně pozoruhodné je, že navzdory tomu, že oba autoři stáli před obdobným úkolem, jak své téma teoreticky a metodologicky uchopit, opírá se každý o jiné výchozí teoretické texty) a že se autorka nijak nezmiňuje o tom, že postavy Čechů a jejich koexistence s Němci se v české německojazyčné literatuře objevují dávno před rokem 1945, a že tedy autoři, které ve své knize analyzuje, navazují na jistou, desetiletí trvající tradici.

Při srovnání obou knih – obě shodou okolností vznikly jako disertace a mají přibližně stejný rozsah – vynikne ještě další rozdíl: Budňák staví na důkladném vymezení stereotypu, vzhledem k danému tématu základním pojmu (věnuje mu prvních osmdesát stránek), Kovačková si k definici stereotypu vystačí s deseti stránkami. Zato se kromě „postav jiných“ věnuje řadě dalších dílčích témat: pojmu exilové literatury, kterou odlišuje od literatury vyhnanců (bohužel se ale nijak nevztahuje k bohaté sekundární literatuře k tématu exilu, jediná kniha, kterou cituje, je *Deutsche Exilliteratur 1933–1945* Konrada Feilchenfeldta z roku 1986 /!/), traumatu a autobiografii v literatuře, parataxi...

Žádné z nich však nezkoumá do hloubky, v různých kontextech opakuje už jednou formulovaná zjištění (text je i stylisticky nevyzrálý) a její zjištění nezřídka hraničí

s banalitou. Viz například: „Ztrátu lze mnohem spíše pokládat za atribut literatury obecně“, s. 75, nebo „řeč a poetická výpověď literárního díla jsou samostatné a mohou dosáhnout vysoké estetické kvality i v případě silné autobiografické inspirace“, s. 83, anebo do třetice: „život člověka je příliš protikladný na to, aby ho bylo možné přehlédnout jako celek, ale lidské povaze je vlastní vnášet pořádek do protikladných a tím i chaoticky vnímaných faktů“, s. 129 – k první části tohoto výroku autorka navíc připojuje odkaz na *Trojici studií o Karlu Čapkovi* Jana Mukařovského. Je však záhadou, proč k němu neodkazuje v souvislosti s problematikou parataxe, kterou se Mukařovský jako literární vědec zabývá v jedné ze tří čapkovských studií podstatněji a obsáhleji než povahou člověka, a která je i jejím tématem. Kovačková ve své práci rovněž důsledně nerozlišuje mezi biografií toho kterého autora a jeho dílem (jakkoli mají prózy, kterým se věnuje, více či méně zřetelné autobiografické východisko), fikční povahu textů dokonce označuje jako „přidanou literární hodnotu“ (s. 285).

Vzhledem k prostoru, který mu ve své knize věnuje, se můžeme domnívat, že východiskem k celé disertaci bylo setkání s literárním dílem Gerolda Tietze, jež autorku okouzlo a jehož si vysoce cení. Jeho *Česká fuga* je pro ni „umně uspořádaná konstelace nejrůznějších hlasů“ (s. 58), Tietz „čelí těžkému, osobnímu tématu s humorem, ironickou distancí nasvědčuje důvody a důsledky, aniž by bagatelizoval“ (s. 285). Lze se jenom dohadovat, proč se – místo aby se věnovala pouze jemu – rozhodla svůj záběr rozšířit. Výsledná práce je ale bohužel tékáním od jednoho tématu k druhému, kterému padají za oběť i veskrze podnětné postřehy (například výše zmíněná úvaha o exilové literatuře německojazyčných autorů z Čech).

Kateřina Kovačková: *Figuren der „Anderen“ in der deutschböhmischen Exilliteratur. Am Beispiel von Gerold Tietz, Josef Holub und Johannes Urzidil*. [München], Rogeon Verlag 2015, 309 s.

[www.ipsl.cz](http://www.ipsl.cz)